

Matej Andreis: lica jednog
renesansnog epitalamija

Neven Jovanović

S a d r Ź a j

- 3 Matej Andreis i njegov epitalamij
- 5 Plan Andreisova epitalamija
- 7 Andreisov epitalamij u okviru žanra
- 8 Leksičke i motivske podudarnosti s rimskim epitalamijima
- 28 Struktura Andreisova epitalamija
- 31 Usporedbe
- 32 Andreis i suvremeni humanistički epitalamiji
- 36 Povijesne aluzije u Andreisovu epitalamiju
- 40 Zaključak
- 43 Bilješke
- 45 Bibliografija
- 47 Epithalamium Matthaei Andronici Tragurini...

MATEJ ANDREIS I NJEGOV EPITALAMIJ

Epithalamium in nuptias Vladislai Pannoniarum ac Boemiae regis et Annae Candaliae reginae jedino je poznato djelo Mateja Andreisa.

Andreis, ili Andrašević, latinizirano Matthaeus Andronicus Tragurinus, rodom je iz plemićke trogirске porodice (čiji su najugledniji književni predstavnici Pavao, povjesničar, i Trankvil, diplomat). Matej Andreis rođen je oko 1480, umro u prvoj polovini XVI st. Studirao je u Italiji, vjerojatno u Padovi. Imajući u vidu književne osobine njegova epitalamija, nije nevjerojatan podatak da mu je u Veneciji 1502. dodijeljena titula "poeta laureatus"¹.

Epithalamium... je objavljen u Veneciji 30. srpnja 1502.

Dan kasnije onamo, na proputovanju za Ugarsku, stiže kneginja Anna de Candalle, nevjesta kralja Vladislava II. Kao i u cijeloj sjevernoj Italiji, i u Veneciji je kneginja dočekana "honorificentissime"². Veličanstvenosti dočeka doprinosi i Andreisova pjesma.

Vladislav II (1456-1516), iz dinastije Jagjelona, sin je Kazimira IV, kneza Litve i kralja Poljske, i Elizabete, kćeri Albrechta II Habsburga. Vladislav je okrunjen za kralja Češke 1469, a za kralja Ugarske izabran 1490. Na ugarskom prijestolju naslijedio je Matiju Korvina; nastavio je i njegovu tradiciju mecene, osiguravajući time popularnost među talijanskim humanistima.

Kralj Vladislav tražio je 1500. među francuskim plemkinjama s dvora svog saveznika Louisa XII sebi ženu. Kraljica Anna od Bretagne predložila je dvije udavače. Jedna je od njih

bila Anna de Foix, kneginja od Candalle, kraljičina nećakinja. Za nju se - na osnovu portreta - odlučuje kralj Vladislav i šalje poslanike, koji u ožujku 1502. u Bloisu zaključuju ženidbeni ugovor. U proljeće iste godine poslanici, zajedno s kneginjom i počasnom pratnjom, kreću preko Italije i Hrvatske na put do Mađarske i Budimpešte.

Andreisovu epitalamiju prethodi prozni predgovor, kojim autor djelo posvećuje Nikoli Csakyju, čanađskom nadbiskupu. Csaky je sudjelovao u venecijanskom dočeku mlade, a Andreisu je blizak bio vjerojatno još sa studija u Italiji.

Izdanje Epithalamiuma iz 1502. sačuvano je u tri (do sada) poznata primjerka: u Nacionalnom muzeju u Budimpešti, u knjižnici Mirka Breyera u Zagrebu i u Naučnoj biblioteci u Zadru. Ovaj se rad oslanja na novije mađarsko izdanje priređivača Ladislava Juhásza iz 1932, po riječima F. Banfija "da una piccola tipografia regionale di Karcag".

PLAN ANDREISOVA EPITALAMIJA

- 1-23 svadba Peleja i Tetide
- 24-55 bogovi prate mladu na putu od Rhône do Dunava. Uzbuđenje u gradovima i prirodi Italije
- 56-60 invocatio: poticaj Junoni i Himenu da izlože uzroke svadbe
- 61-103 Venera se vraća na Cipar, kori Amora zbog lijenosti i šalje ga da rani srce kralja Vladislava. Osobno oprema Amora lukom, tobovcem, strijelama i bakljama
- 104-138 Amor leti do obale Dunava i zatječe ondje čete kralja Vladislava. Opis pojedinih rodova vojske i naroda koji čine kraljeve snage
- 139-188 Amor strijelom pogađa kralja. Kraljeve ljubavne patnje
- 189-212 kralj Vladislav šalje poslanika Louisu XII da zatraži ruku Anne de Foix
- 213-237 Venera kreće u Francusku. U Tirenskom moru susreće Nereide. Objašnjava im o čemu se radi i što je naučila: ide izmoliti nevjestu za kralja
- 238-264 Venera u Lyonu. Opis kneževske palače: *Εκκλησιάζει* slika koje krasi trijem
- 265-303 opis ljepote nevjeste
- 304-362 Venerin govor kneginji: protiv vječnog djevičanstva, a u pohvalu porodice i uspjeha kralja Vladislava
- 363-365 uz pomoć svog čarobnog pojasa Venera budi ljubav u kneginji
- 366-383 ljubavni žar i nestrpljenje kneginje
- 384-419 put svadbene povorke kroz sjevernu Italiju. Opis darova kojima Talijani dočekuju kneginju. Susret s počasnom ugarskom pratnjom

- 420-446 svadbena pjesma koju pjevaju razdragani ugarski vojnici
- 447-451 Parke odobravaju želje vojnika i pripremaju bračnom paru sretnu budućnost

ANDREISOV EPITALAMIJ U OKVIRU ŽANRA

Svadbenu pjesmu kao književnu vrstu ustanovila je Sapfa. Njena djela sa svadbenom tematikom skupili su aleksandrijski znanstvenici u posebnu knjigu (~~Επιτάμια~~). Uz Sapfu, najutjecajniji je grčki autor epitalamija Teokrit sa svojom 18. idilom.

Postoji neprekinuta tradicija književnog epitalamija od stare Grčke do modernog doba. U antici, žanr se bavio ljudskim svadbama; srednji je vijek temama učinio mističnu svadbu Crkve s Bogom i slavljenje djevičanstva, da bi u doba Renesanse epitalamij, vraćen konvencijama grčke i rimske književnosti, doživio ponovan procvat. Hiperprodukcija izaziva degeneriranje u sedamnaestom stoljeću: žanr se svodi na repetitivne panegirike utjecajnim pokroviteljima.

Rimska književnost poznaje dvije vrste epitalamija: lirski, himnu mladencima koja u većoj ili manjoj mjeri podsjeća na narodne pjesme pjevane u različitim fazama svadbe, i epski, narativan, panegiričkog tona. Zbog bliskosti temama i pravilima svadbenog govora (~~λόγος γαμήλιος~~), čiji su autori i teoretičari pseudo-Dionizije, Menandar i Himerije, epski se epitalamij ponekad naziva i retoričkim.

Uzoran su primjer rimskog lirskog epitalamija Katulove pjesme 61 i 62.

U podvrsti epskog epitalamija R. Reitzenstein³ razlikuje dva tipa: pripovijedanje pretpovijesti svadbe - Venerin dogovor s Amorom, koji je ranio mladoženju; zatim Venera nagovara buduću nevjestu na brak - i opis svadbe na koju dolaze svi bogovi - Venera s pustopašnim Erōtima i Himenom kroz zrak stiže do

nevjestine kuće, kao pronuba odvodi djevojku iz majčina zagrljaja, spaja ruke mladenaca, blagoslivlja par i naređuje Erotima da ih pogode strijelama.

Prvi, narativni tip najbolje zastupaju Stacije, epitalamijem Steli i Violentili (Silv. I, 2), Klaudijan, epitalamijem caru Honoriju (Carm. 9, 10), Sidonije (10, 11). Primjer je deskriptivnog epitalamija Klaudijanova pjesma (Carm. min. 25), koja se u svim pojedinostima poklapa s Himerijevim uputama za konstrukciju svadbenog govora.

Andreisov je epitalamij, dakle, epski narativni epitalamij. Kako se njegovo djelo odnosi prema antičkim uzorima?

LEKSIČKE I MOTIVSKE PODUDARNOSTI S RIMSKIM EPITALAMIJIMA

1. Kao exemplum posebno prikladan za *λόγος ἐπιδαλάμιος*, kao uvod u *λόγος περὶ τοῦ γάμου*, Menandar retor navodi svadbu Peleja i Tetide⁴. Njegov napatuk slijede Claud. 9, Sid. 10, 14: to su kratke pjesme, metrom (Klaudijan i Sid. 10 - elegijski distih, Sid. 14 - holijamb) i posebnim naslovom (praefatio) odijeljene od epitalamija.

Ovakav uvod koristi i Andreis, no njegovi su stihovi 1-23 i metrom i organizacijom teksta sjedinjeni s ostatkom pjesme. Klaudijan i Sidonije slijede opis svadbe Peleja i Tetide poznat iz 24. pjevanja Ilijade i Pindarovih oda, posebnu pažnju poklanjajući Apolonu i njegovoj pjesmi u čast mladenaca. Andreis je bliži prethodniku epskog epitalamija, Katulu u c. 64: počinje motivom plovidbe Argonauta (Andr. 1-5; Cat. 64 1-11). Stih 24 kod Andreisa,

ecce iterum heroum redeunt felicia secla

nadovezuje se na završnu misao Katulova epilija - bogovi, koji

su običavali posjećivati domove heroja, zbog ljudskih zločina više se ne pokazuju smrtnicima⁵.

No između Katulova i Andreisova prikaza ljubavi Peleja i Tetide postoji vrlo bitna razlika. Kod Katula (64, 11-21), Pelej i Tetida zaljubljuju se jedno u drugo kad Nereide izrone čudeći se Argu, prvom brodu na svijetu. Andreisova se svadba održava prije plovidbe Argonauta. Njegova još nipošto zaljubljenog Peleja na ženidbu nagovaraju (Andr. 12 sq.):

... Coeunt proceres cladique precantur,

fatalem Phrygiae terris ut reddat Achillem

Mogućim mi se uzrokom ovakva drastičnog preoblikovanja mita čini uspostavljanje analoškog/alegorijskog odnosa egzempla i stvarnosti: kao i Pelej, i Vladislav II ženi se "po volji naroda"; kao i Ahilej, i Vladislavov će sin biti poguban za Istok (vidjet ćemo kasnije kako se borba s Turcima, kao sporedni motiv, provlači kroz cijeli epitalamij).

S Klaudijanom se Andreis razilazi u obradi motiva, ali nije nesvjestan njegove verzije. Završni stih (Claud. 9, 22):

reginam resonant Othrys et Ossa Thetin

odjekuje kod Andreisa (usput, također u 22. stihu):

Ossa Thetin resonant, Peneus sustinet undas

2. Stacijev epitalamij počinje opisom povorke u kojoj bogovi, uz pjesmu i svirku, dovode mladoženji mladu (Silv. I, 2 1-22). Motiv slijedi Andreis (24-55). Stacijevu povorku čine Muze (i Elegija kao deseta među njima), Venera, Apolon, Bakho, Hermo, Amor i Gratia. Kod Andreisa susrećemo Graciju, Amore i Veneru, a na indirektan način pojavljuje se i Bakho: oduševljeni doček povorke uspoređuje se s njegovim trijumfalnim povratkom iz Indije (35-40).

Znakove božanske naklonosti kod Stacija, uključujući i retorički τόπος posipanja cvijećem (19 sq.), Andreis prenosi na prirodu (41-55). Na nju ljubav djeluje čarobno kao kod Klaudijana 10, 184 sq: -

... Adventu Veneris spissata recedunt
nubila; clarescunt puris Aquilonibus Alpes.

Andreisov opis, uz to, jasno određuje politički i prostorni kontekst epitalamija (26-29):

aspicis, aurea sonus ut prorumpat ab Alpe
Parrhasiique celer ripas festinet ad Istri.
Ducitur Arctoo Rhodani armipotentis alumna
nupta Iovi...

Referencija na specifične okolnosti svadbe nalazi se i kod Stacija, iako neizravna: među Muze miješa se Elegija, jer je epitalamij posvećen svadbi Stacijeva prijatelja i cehovskog kolege, elegijskog pjesnika Stele.

3. Invocatio koja slijedi (Andr. 56-60) po mjestu, ulozi, broju stihova vjeran je pandan Staciju 46-50. No izborom bogova koje zaziva odgovara drugom mjestu iz Stacijeva epitalamija.

St. 238-240: quaerit Hymen thalamis intactum dicere carmen
quo vatem mulcere queat. dat Iuno verenda
vincula, et insigni geminat Concordia taeda.

Andreis oslovljava "legitimis facibus Saturnia praeses", naime Junonu, dalje imenuje Himena, Slogu (Concordia) i dodaje im Dražest (Gratia), koju Stacije na ovom mjestu ne spominje.

4. Glavni dio pjesme (61-383) čini ἀίτιον, priča o događajima koji su doveli do svadbe kralja i kneginje. Sama prva riječ, forte, asocira na početak etiologije kod Stacija:

St. 51 Forte serenati qua stat plaga lactea caeli

Andr. 61 . Forte Dionaeos hortos sedesque petebat
Ovakvo odavanje počasti začetniku i velikom uzoru kasnijeg
latinskog epitalamija nije bez prethodnika. Tako svoj epita-
lamij Carm. min. 25 počinje i Klaudijan (st. 1):

Forte Venus blando quaesitum frigore somnum

5. ^{Ἐκφρασις} Venerina vrta zauzima znatno mjesto kod Klaudija-
na 10 (49-96). Ovaj motiv Andreis samo spominje. Više od opi-
sa, njega privlači dokazivanje mitološko-književne potkova-
nosti (st. 63):

regna sui manibus quondam fabrefacta mariti

O braku Venere i Vulkana, jednako ne imenujući muža, govori i
Stacije na početku svog aitiona (52 sq.):

alma Venus thalamo pulsa modo nocte iacebat

amplexu duro Getici resoluta mariti

Klaudijan nastanak Venerina vrta ovako objašnjava (10, 58 sq.):

mulciber, ut perhibent, his oscula coniugis emit

moenibus et tales uxorius obtulit arces.

Prije Andreisa, taj se topos učinio nezaobilaznim već Sidoni-
ju (11, 14 sq.):

... nam Lemnius illic

ceu templum lusit Veneri...

Veneru kod Andreisa prate Harite i Amori (64 sq.), društvo
poznato iz Claud. 25, 8-11:

Idaliae iuxta famulae triplexque vicissim

nexa sub ingenti requiescit Gratia quercu.

pinnati passim pueri quo quemque vocavit

umbra iacent...

6. Za razliku od sadržanja motiva u st. 61-63, Andreis let A-

mora, lakonski ocrtan kod Klaudijana 10, 153 sq:

prosequitur volucrum late comitatus Amorum,
tranquillumque choris quatitur mare

proširuje u st. 64-68 u sliku nadahnutu idiličnim igrama jata Amora poznatim iz Klaudijanove Carm. min. 25 (110-115). Klaudijanovi Amori vode šaljive bitke jašući na pticama, i bude li koji zbačen, leti bolje od svog marvinčeta. Kod Andreisa jedni od Amora lete toliko visoko da zadirkuju zvijezde, dok drugi lebde nad samom površinom mora.

7. Stihovi Andr. 69 sq:

iamque propinquabant adverso litore, Cyprus
qua Pharii spectat septemflua cornua Nili⁶

parafraza su početka opisa Venerina vrta kod Klaudijana (10, 49-51):

Mons latus Ionium Cypri praeruptus obumbrat,
invius humano gressu, Phariumque cubile
Proteos, et septem despectat cornua Nili.

8. Među mnoštvom Amora Venera oslovljava jednog (Andr. 71 sq.):

quum Venus affata est puerum, cui plurimus ignis
aestuat et nullos telum frustratur in ictus

iste odlike krase i Stacijeva najistaknutijeg Amora (61 sq.):

hic puer e turba volucrum, cui plurimus ignis
ore manaque levi numquam frustrata sagitta

Dok u Andreisovu 84. stihu Venera pita Amora zašto

... languet tibi dextera segnis!?

Stacijev Amor napominje (st. 65):

... nulla mihi dextera segnis

9. Kod Stacija Amor svojim govorom (65-102) - D. Vessey ga naziva suasoria⁷ - hvali Stelinu vjernost i ljubavni žar; na to odvrća Venera enkomijem nevjeste Violentile (103-139), varirajući iste teme. Klaudijanov dijalog Venere i Amora (10, 111-122) mnogo je sažetiji, bez opširne pohvale mladenaca. Venera se, govoreći prva, raspituje kakvim se to novim uspjehom Amor toliko diči. Je li opet natjerao Jupitera da se pretvori u bika, je li svladao Apolona ili Artemidu? Još više od toga, odvrća Amor: ranio je cara Honorija, učinivši da se zaljubi u Mariju. Zatim Amor potiče Veneru da brzo usliši Honorijeve molbe i spoji par.

U stihovima 73-103 Andreis je bliži Klaudijanu. Venera podsjeća Amora na prijašnje pobjede: Jupiterove pretvorbe u bika, labuda, orla, zlatnu kišu (kod Stacija 134-136 Jupiter bi, da nije Junona intervenirala kod Venere, ponovo posegnuo za krlima, rogovima i zlatnim oborinama - zbog nevjeste Violentile), ljubavi Neptuna i Plutona, Heraklove muke s Omfalom, svladanog Apolona, Marsa, Atenu. Gomilanje egzemplja Jupiterovih avanture nalazi se u Sidonijevu epitalamiju (11, 89 sq.), u kontekstu koji potpuno odgovara Stacijevu: ističe ljepotu mlade. Andreisovo nabranje, naprotiv, služi uzdizanju mladoženje: nakon tolikih djela Amor spava na lovorikama, no (Andr. 85):

quin, age, maioris spectat te pompa triumphi

Venerin šaljivo-prijekorni ton čujemo i kod Klaudijana Carm. min. 25 (44-49), dok grdi Amora što je, kao sin Muze, toliko obuzet glazbom da usred podnevne žege svira u frulu.

Oblikujući scenu božanske odluke da smrtni par sklopi brak, Andreis unosi dvije novine: sadržajnu - Venera potiče Amora (i kod Stacija i kod Klaudijana najprije Amor djeluje samoinicijativno, tražeći pomoć tek nakon odstrela mladoženje) - i

strukturalnu, dajući riječ samo Veneri. Pohvale nevjeste nema, ne precizira se čak ni u koga bi se kralj trebao zaljubiti.

10. Cijela je sljedeća epizoda (104-138) epski iskorak iz klasičnog epitalamija. Amor, doletjevši nad Panoniju, zatječe kralja Vladislava na čelu četa spremnih da napadnu Turke ili bilo kog drugog protivnika. Andreis se daje u opširni opis različitih ratnika. Ideja za ovaj ekskurs mogla bi poteći iz Amorove pohvale nevjestina oca u Claud. Carm. min. 25 (87-91):

... constringit in unum
sparsas imperii vires cuneosque recenset
dispositos: quae Sarmaticis custodia ripis,
quae savis obiecta Getis, quae Saxona frenat
vel Scottum legio, quantae cinxere cohortes
Oceanum, quanto pacatur milite Rhenus.

Ondje se u okviru pohvale nevjeste spominje popis rimske vojske koji je proveo njen otac. Oba mjesta - osim kataloškom prirodom i vezivanjem uz Amora - nalikuju i vanjskom, povijesnom motiviranošću.

11. U Andreisovim stihovima 139-142 prisustvujemo događaju koji, premda ključan za svaku svadbu, ni Stacije ni Klaudijan ne izlažu izravno: Amor strijelom pogađa budućeg mladoženju. Stacijev Amor o tom tek priča Veneri (74 sq.), Klaudijan svoju pjesmu 10 počinje neposredno nakon sudbonosnog čina. Dva Amora u Carm. min 25 gađaju mladi par na koncu svadbe, obećavajući sreću u predstojećem bračnom životu. U cijeloj antičkoj tradiciji latinskog epitalamija pogotku strijele koji uzrokuje ljubav nazočni smo samo kod Enodija (Carm. I, 4, 104-107):

deprompsit iaculum, quo divos fixerat omnes

tunc pulcher teretem flexuram pertulit arcus:
 spicula diverso traxerunt brachia calle.
 Pennigeri vulnus praesentit dextera tactu...

12. Kratak opis ljubavnih muka kod Stacija (194-196) homage je adresatu, Steli, kao pjesniku: preuzimanje elegijskog toposa exclusus amator. Opis ljubavnih muka u Klaudijanovoj 10. pjesmi igra važniju ulogu (1-19): otvara epitalamij smjesta veličajući cara Honorija i silinu njegova zanosa. Andreisova je razrada još opširnija (i kvantitativno: 46 stihova, 143-188).

Kao Honoriju, i Vladislavu je ljubav do tad nepoznata. Honorije osjeća "novus calor"(10, 3), Vladislava obuzima "nova flamma" (Andr. 141). Honorije gubi zanimanje za lov (5 sq.), Vladislav, štoviše - pomalo neodgovorno - i za državne poslove, ratovanje s Turcima (145-150), lov (151-154), astronomiju (koja dobiva zanimljiv, renesansno oduševljen ekskurs 155-170). Umjesto uobičajene lektire, Sofokla, kralj čita elegičare: Tibula, Propercija i Ovidija (171-178). U drukčijem kontekstu elegijske pjesnike nabraja i Stacije (252-255):

... hunc ipse Coe plaudente Philitas
 Callimachusque senex Umbroque Propertius antro
 ambissent laudare diem, nec tristis in ipsis
 Naso Tomis divisque foco lucente Tibullus.

Kod Andreisa (173-178):

Nunc elegos molles mutato blandius ore
 concinit, exculi quod olim Musa Tibulli
 edidit et doctus, quo gaudeat Umbria, vates,
 teque, parum prudens gemini praeceptor amoris
 perlegit, extremas ponti qui missus ad oras

Caesaris es, nullo crimen delebile seclo

Tugaljivi elegičari, koji nikad ne bi opisivali radostan dan svadbe, posve pristaju raspoloženju kralja-patnika. I Stacije i Andreis posežu za sažetim karakterizacijama elegijskih pjesnika, naglašavajući Propercijevo umbrijsko porijeklo i nesretnan Ovidijev udes.

Dalje Andreis varira Claud. 10, 7-10:

... Quam saepe medullis

erupit gemitus! quotiens incanduit ore
confessus secreta rubor, nomenque beatum
iniussae scripsere manus!

Andr. 181-184:

Heu! tantum arcanos percussi pectoris ignes
suspirat laesoque rubor se prodit ab ore
obductas retegens flammam. Ah, nomen amantum
immemor imperii quotiens tua lingua locuta est?!

Iste su slike opisane drukčijim riječima, analognim pojedinostima: medullae - pectus, erupit gemitus - ignes suspirat, rubor confessus secreta - rubor retegens obductas flammam, nomen amantum - nomen beatum (na istom mjestu u stihu!), quotiens... iniussae scripsere manus - quotiens tua lingua locuta est. Zajednički je i strastan, eksklamativni ton.

13. Andreisu je bitno da pjesma korespondira sa stvarnim događajima - pa tako i sa stvarnim tokom dogovaranja braka. Zato u stihovima 192-212 na stilizirani način opisuje misiju biskupa Nikole Bacskaija⁸. Upletanje u epitalamij pohvale trećoj osobi nije bez presedana. Klaudijan (10) ne štedi lijepe riječi za nevjestina oca, moćnog političara i svog pokrovitelja Stilihona. No dok su Klaudijanovi komplimenti van-

dalskom ministru (i njegovoj supruzi) rasuti na razna mjesta epitalamija (178 sq, 220-227, 302-339), Andreis svoje ograničava na odjeljak 189-198.

14. Za tradiciju epskog epitalamija značajan je, po istraživanjima V. Tufte, motiv: "water-nymphs and sea-deities, catalogued by name, active in the festivities"⁹. Motiv je u epitalamij uveo Klaudijan u pjesmi 10. Slijede ga Sidonije (11, 37-40) i Drakoncije (7, 145-154)- Od Nereida, međutim, njih dvojica (Drakoncije varira Sidonijevu obradu) imenuju samo Galateju.

Ovo je opis Nereida i njihova društva kod Klaudijana (10, 155-159):

... Cadmeia ludit

Leucothoe, frenatque rosis delphina Palaemon;
alternas violis Nereus interserit algas;
canitiem Glaucus ligat immortalibus herbis

Nakon prikaza svakojakih morskih čudovišta na kojima Nereide jašu slijedi popis darova mladencima (166-169):

Cingula Cymothoe, rarum Galatea monile,
et gravibus Spatale baccis diadema ferebat
intextum, Rubro quas legerat ipsa profundo.
Mergit se subito, vellitque coralia Doto.

Opis Nereida kod Andreisa (214-223):

... cognataque circum
numina Nereidas, quas inter caerula Glauce
frenatum delphina premit, Cadmeia virgo
non sinit implicitos violis errare capillos,
Acidis aspecta praereptos Cypride amores
suspirat Galatea sui Messeniaque antra

devovet, at Spatale virides super æquoris undas
 marmoreo iactat gemmata monilia collo,
 candida Cymodoce toto stat corpore anhela
 amplexu Glauci iam iamque apprensa sequentis.

Ženska se imena dijelom podudaraju. Klaudijan: (Cadmeia) Leucotioe, Cymothoe, Galatea, Spatale, Doto. Andreis ispušta Dotu, skriva Leukoteju u antonomaziju "Cadmeia virgo", uvodi Glauku, a Kimotoju zamjenjuje sličnom Kimodokom. Glauka "frenatum delphina premat", kao što Palemon "frenatque rosis delphina". Ljubice koje se nalaze u Nerejevu vijencu dobija Leukoteja, u morsku božicu pretvorena Kadmova kći Ino. Andreis aludira na mit u kojem je Galateja igrala važnu ulogu (Acid i Galateja, vidi npr. Ov, Met. 13), a njenu ogrlicu daje Spatale, zadržavajući biserje (gemma = bacca).

Jedino muško vodeno božanstvo koje se pojavljuje u oba epitalamija jest Glauko. Andreis ga prenosi u situaciju u kakvoj jedan od Klaudijanovih Amora zatječe Tritona (10, 136-139):

... Pelasgi sub fluctibus ibat
 Carpathii Triton obluctantemque petebat
 Cymothoen. Timet illa ferum, seseque sequenti
 surripit, et duris elabitur uda lacertis.

Klaudijanove Nereide govorom (10, 173-179) iskazuju svoju odužnost Mariji i njenom ocu Stilihonu. Andreis daje Veneri govor (225-237) s dvije funkcije: objašnjava zašto Venera kreće ponovno na put (225-229) i otpočinje pohvalu kneginjine obitelji (230-237).

15. Sljedeća cjelina (238-303) razvija enkomij nevjeste, standardan dio kako lirskog, tako i epskog epitalamija. Klaudijanov motiv - Venerin dolazak u grad i kuću nevjeste daje povod

za opis nevjestine ljepote - Andreis obrađuje na Stacijev način, posvećujući zamašan prostor opisu kneževske palače, kao Stacije opisu Violentiline kuće (I, 2, 140-157). Opis palače (240-249) prelazi u *ἔκφρασις* (249-264); u oba se odjeljka zapravo hvali kneginjino porijeklo.

**ἔκφρασις* umjetničkog predmeta u epitalamiju upotrijebio je Katul (64, 50-266)¹⁰. Jezično, međutim, Andreis varira drugu vrstu ekfraise: Klaudijanov opis Venerina vrta i dvora (10, 49-96). Claud. 90 sq:

beryllo paries, et iaspide lubrica surgunt
limina, despectusque solo calcatur achates.

Andreis, 242-247:

ostia pandebant. Illic contemptus achates
et neglectus onyx teritur: non gratia ophiti
ulla datur, nihil est illic Euboea Carystos,
nil Ligurum lapides, nil inclyta saxa Laconum.
Parte omni fulvo trabs exaturata metallo
pendet...

Dio dekora podudara se pak sa Stacijem, 148-153:

hic Libycus Phrygiusque silex, hic dura Laconum
saxa virent, hic flexus onyx et concolor alto
vena mari, rupesque nitent quis purpura saepe
Oebalis et Tyrii moderator livet aeni.
pendent innumeris fastigia nixa columnis,
robora Dalmatico lucent satiata metallo.

Stacijev izbor vrsta kamena bogatiji je; Andreis se ograničava na razne vrste mramora: eubejski, ligurski (iz Lune, blizu današnje Carrare) i kod Stacija u istom metričkom položaju spomenut lakonski. Grede su kod obojice pozlaćene: fulvo exaturata metallo - Dalmatico satiata metallo (iz zlatonosnih ru-

dnika Dalmacije rimskog doba); obojica na isti način rabe glagol pendere.

16. U opisu nevjestine ljepote (265-304) nalazimo imitacije Klaudijana. Motiv Venerine zapanjenosti, Claud. 10, 241 sq:

cunctatur stupefacta Venus: nunc ora puellae,
nunc flavum niveo miratur vertice matrem...

obrađuje, uz preinake neophodne zbog drugačije situacije, Andreis ovako (265 sq.):

ut primum visa est divinae stirpis alumna
obstupuit Cytherea decus mirata puellae

Klaudijan slika nevjestinu načitanost (10, 231-235):

... exemplaue discit

prisca pudicitiae, Latios nec volvere libros
desinit, aut Graios, ipsa genitrice magistra,
Maeonius quaecumque senex, aut Thracius Orpheus,
aut Mytilenaeo modulatur pectine Sappho.

tako i Andreis, 285-289:

nil privatum illi curae est, sed volvere libros,
scire pudicitiae laudata exempla prioris,
quot proba Penelope lustris errante marito,
tempore quot belli repetitae stamina telae
sit pactam tutata fidem...

i dalje, 294-298:

dotibus his alias addidit: non pectinis illa
nescia Threicii est, non saxa trahentis et undas
Ismeniae citharae. Quicquid cantavit Arion,
quod Mytilenaea cecinit cum vate Corinna,
quod Linus, hoc repetens modulatur regia virgo.

Motiv načitanosti očito je Andreisu sasvim po ukusu. Kod Klau-

dijana uveden razvojem radnje - Venera zatječe Mariju kako s majkom čita grčku poeziju - kod Andreisa se proširuje, pretvara u ekskurs i gotovo osamostaljuje.

17. Venerina suasoria nevjesti uobičajen je dio epskog epitalamija. Nalazimo je kod Stacija (162-193), Klaudijana 10 (252-281). Andreis Venerin govor 305-362 gradi oko tri glavne, opsegom nejednako obrađene teme: pogrda doživotnog djevičanstva (305-316), pohvala vojnih i političkih uspjeha mladoženje i njegovih predaka (317-359), i zaključna misao: veličina muža pribavit će i tebi, ženo, izuzetnu slavu (360-362).

Teme govora kod Stacija su: odlaži udaju i ljepota će proći uludo potrošena (162-169), pohvala Stelinih književnih dostignuća i obećavajuće političke karijere (170-182), i, kao kulminacija, uznošenje ljubavi - osnovne pokretačke snage prirode i povijesti (183-193). Andreisov završetak, koji odstupa od Stacija, podudara se s krajem govora kod Klaudijana: Mariju će, kad postane consors imperii, slaviti cijeli svijet (10, 276-281).

18. U stihovima 363-365 Andreis spaja Stacijev motiv i Klaudijanove izraze. Venera nadahnjuje kneginju ljubavlju i željom za brakom (Andr. 363 sqq.):

inde capit ceston, quo ventos illa furentes
sistit et irati rapidos Iovis edomet ignes
aspiratque faces et connubialia iura.

Čarobni pojas Klaudijan opisuje prilikom Venerinih priprema za put k Mariji (10, 124 sqq.):

... et blando spirantem numine ceston
cingitur, impulsos pluviis quo mitigat amnes,

quo mare, quo ventos, irataque fulmine solvit.
 Motiv nadahnuća bračnom željom neposredno se nadovezuje na
 Venerin govor kod Stacija (194 sq.):

his mulcet dictis tacitaeque inspirat honorem
 conubii.¹¹

19. Još jedan od motiva standardnih u svakoj vrsti epitalamija jest nestrpljenje mladenaca. U epskom epitalamiju obično je nestrpljiv mladoženja (St. I, 2 217 sq, Claud. 10, 287-294), no Andreis prikazuje nevjestinu čežnju da se što prije pridruži budućem suprugu (366-378). Kneginjin je ljubavni žar sada ravan zanosu ugarskog kralja; paralelizam je istaknut parafraziranjem istog mjesta, Claud. 10, 1-4 (kao i u stihovima 141-188). Kneginja Anna je "non conscia amoris virgo prius" (366 sq.), kao što je car Honorije "adhuc ignarus amandi" (Claud. 10,4), dok se Venera tuži da kralj Vladislav "coniugis experts contemnit mea regna" (94 sq.). Kao i kneginja, Honorije osjeća "insolitos ignes" (Claud. 10, 1: Andr. 366). Kneginja se tuži tetku, kralju Louisu XII (Andr. 372 sq.):

ah, quoties regi dixit: "Quid vota moraris
 nostra? quid optatae producis foedera taedae?"

Ovakva pitanja upućuje na početku svog monologa Honorije (odsutnom) budućem svekru Stilihonu (Claud. 10, 20-23):

haec etiam queritur secum: "Quonam usque verendus
 cunctatur mea vota socer? quid iungere differt
 quam pepigit, castosque preces implere recusat?"

20. Krug se zatvorio. Kao kod Stacija, Andreisov je flashback stigao do polazne točke. Sljedeća se njegova tema - svečani doček svadbene povorke - podudara sa Stacijevom, ali redosljed je motiva obrnut.

Stacije: - bogovi donose svadbene darove (219-228)

- opis ljudske svečanosti (229-235)

Andreis: - francuska povorka na putu kroz Italiju (384-393)

- Talijani darovima dočekuju kneginju (394-402)

Postoji bliskost u broju stihova: Stacije 17 - Andreis 19. Bogovi, koji na početku Andreisove pjesme sudjeluju u povorci, ovdje se više ne spominju: prilika se radije koristi za stilizirani prikaz stvarnih okolnosti.

Opis darova topos je kao stvoren za učene pjesnike. Zemlje iz kojih darovi kod Andreisa potječu nalazimo - u drugačijem kontekstu - dijelom kod Stacija (Venerin govor 162-193), dijelom kod Klaudijana (Venerine upute za pripremu svadbe, 10, 190-227). Tu su Hispanija (Andr. 398 - St. 127), Arabija (Andr. 399 - Claud. 210), Kina i Fenikija (Andr. 400 sqq - St. 122 sq - Claud. 211 sq). Andreisov opis darova iz dvaju posljednjih zemalja vrlo je blizak Klaudijanovu.

Andreis, 400 sqq:

quaeque suis silvis extremi vellera Seres
depectunt, quod bis cognato murice Sidon
tingit...

Claud. 211 sq:

pars infecta croco velamina lutea Serum
pandite, Sidoniasque solo prosternite vestes

Bajoslovne su zemlje u antičkoj književnosti topos uobičajen za opisivanje raskoši i bogatstva. Neke Andreisove sintagme imitiraju druge, ne-epitalamijske pjesnike (npr. Ovidija, Marcijala). No, iste zemlje susrećemo također i u epitalamijima. Helijade i njihove jantarne suze, motiv kod Stacija neposredno nadovezan na stih 122, Andreis uključuje u kasniji opis ushićenja same prirode dolaskom kneginje (406 sqq.):

... Sudant electra sorores
largius Heliades atque undas roribus augent
gemmae...

Stacije, 123 sq:

... Clymeneaque deesse
gemina nec virides setis inlacrimare sorores

21. Činjenica da je kraljicu kao počasna pratnja u Vicenzi dočekao odred od 400 ugarskih konjanika¹² omogućila je Andreisu da u završnom dijelu svog epitalamija upotrijebi motiv s kraja Claud. 10: svadbenu pjesmu, "epitalamij u užem smislu", koju pjevaju vojnici. Već sam uvodni opis lišćem i cvijećem okićenih ratnika nalikuju Klaudijanovu:

Andreis 418 sq:

reginae variis vernant cum casside crines
floribus, Ismenios simulant hastilia thyrsos.

Klaudijan 187 sq:

... Mavortia signa rubescunt
floribus et subitis animantur frondibus hastae
(kad Venera dolazi u Milano pa vojnike obuzima radost)

Ibid. 299:

haec quoque velati lauro myrtoque canebant
(prije samog vojničkog svetovca)

Andreis ponovo slikovnosti pretpostavlja mitske aluzije.

Strukturom su i Klaudijan i Andreis bliski Staciju. Njegovu pjesmu zaključuje "the 'true epithalamion'", kako ga naziva Vessey¹³, gdje Stacije govori u vlastito ime, kao pjesnik i prijatelj mladoženjin. Stavljajući svoje "epitalamije u užem smislu" u usta trećih lica Klaudijan i Andreis podsjećaju na postupak rodonačelnika latinske svadbene poezije, Katula, u

64. pjesmi i epitalamiju-proročanstvu Parki (64, 323-381). Sadržajem i tonom Andreis odudara od trojice Rimljana. Klaudijanov je "svatovac", slijedeći Stacijevu pristojnost ili Katulov epski patos, panegirik (posvećen Stilihonu!). Veseli govor Andreisovih vojnika 421-437 uzorna je fescennina iocatio¹⁴. Grdnje mladenaca i masne šale u rimskim fesceninskim stihovima porijeklo vuku iz obreda plodnosti, i umjesne su u epitalamiju. Fescennina iocatio nalazi se kod Katula (c. 61, 131-155), Auzonija (c. 17, 8/Imminutio), u Epithalamiumu Laurentii (68-82), Luksoriju (61-66). Od četiri fesceninske pjesme u različitim metrima koje prate epski Klaudijanov epitalamij Honoriju (11-14), četvrta ima elemente iocatio.

Fesceninske šale u književnim epitalamijima prave se oko ljubavnih užitaka koji predstoje mladencima. Omiljen je postupak usporedbe vođenja ljubavi s ratovanjem, tema poznata iz elegije (Ovidijevo "militat omnis amans"). Rimski narodni fescenini ciljali su, prema Mangelsdorffu, naročito na mladu:

pueri obscenis verbis novae nuptulae aures returant¹⁵

U toj je tradiciji početak Andreisova vojničkog svatovca (421-423):

... Quid, regia virgo,
coniugis amplexus tardas atque oscula differs
dulcia torquetas Veneris victura volucres?

Slijedi usporedba ljubavnog zagrljaja s ovijanjem loze i bršljanja oko brijesta (425-427):

brachia constringent collum, velut implicat ulmos
vitis et amplexas arbor Baccheia frondes
flexipedi cingit nexu...

Ona stapa elemente iz različitih Katulovih obrada ovog toposa. Bršljan, iz c. 61, 33-35:

mentem amore revinciens
ut tenax edera huc et huc
arborem implicat errans

Loza i zagrljaj iz c. 61, 106-109:

lenta sed velut adsitas
vitis implicat arbores,
implicabitur in tuum
complexum...

Loza i brijest iz c. 62, 54-55:

(vitis...) ut si forte eadem est ulmo coniuncta marito

multi illam agricolae, multi coluere iuveni

Toposom se koristi i Klaudijan u četvrtoj fesceninskoj pjesmi
(14, 18-20):

tam iunctis manibus nectite vincula,
quam frondens hedera stringitur aesculus,
quam lento premitur palmite populus

Na sličan način spaja i varira Katulove motive (zagrljaj, br-
šljan, loza, umjesto brijesta jablan).

Drugi topos, poljupce slatke kao med, Andreis i Klaudijan raz-
rađuju polazeći od različitih svjetonazora.

Claud. 14, 7-9:

non quisquam fruitur veris odoribus,
Hyblaeos latebris nec spoliat favos,
si fronti caveat, si timeat rubos.

Andr. 430-433:

blandaque iam roseis condetur lingua labellis,
cui nec Sicanium nectar nec mollis Hymetti
Mopsopios aequet succos annosa vetustas.

Užitak je za Klaudijana pomalo sadističko-mazohistički, do
njega se dospijeva kroz bol i nasilno svladavanje nevjestina

pudora¹⁶. Kod Andreisa med - sicilski, kao i kod Klaudijana¹⁷ - ne čuvaju pčele, u ljubavi ima samo slasti i zadovoljstva. Pobjeda na ovom bojnopolju obojici je vladara draže od svih ratnih: Claud. 14, 14 sq:

dices o quotiens: Hoc mihi dulcius
quam flavos decies vincere Sarmatas!

Andr. 435-437:

his ille exuvias, haec mavult ferre tropaea
quam si victa iugo collum det perfida Thrace,
India cumque suo Meroe circumflua Nilo.

Svatovac završava motivom poznatim iz praktički svih epitalamija. To je tzv. allocutio sponsalis¹⁸, molitva ili želja da bračni par što prije dobije djecu. Andreisovi stihovi koriste topos "lijep na majku, pametan na oca". Andr. 438 sq:

nascetur proles materno gratior ore,
plus de patre tamen referens...

To je varijacija Stacijevih stihova 271-273:

... cumque tuos tacito natura recessu
formavit vultus, multum de patre decoris,
plus de matre feras...

Izvor je ovog toposa donekle pučko rasuđivanje u Katulovoj 61. pjesmi: sinovljeva sličnost ocu svjedoči o majčinoj vjernosti. Cat. 61, 221-225:

Sit suo similis patri
Menlio et facile insciis
noscitetur ab omnibus
et pudicitiam suae
matris indicet ore

22. Andreisov epitalamij završava potkrepljenjem allocutio sponsalis "s višeg mjesta". Andr. 448-451:

assensit Lachesis, geminae assensere sorores
 Cadmeoque parent saturatum murice pensum.
 Candentesque legunt gemmas, quibus ordine certo
 venturae numerent felicia tempora vitae.

Parke se uz epitalamijovezuju i kod Katula 64 te Stacija Silv. I,2 (24 sq.). Strukturalno isti položaj - kraj pjesme - motiv zauzima u atipičnom (umjesto Venere i Amora pokretač je radnje Atena) Sidonijevu epitalamiju (Sid. 15, 200 sq.):

... probat Atropos omen

fulvaeque concordēs iunxerunt fila sorores.

Dodatna je podudarnost s Andreisom imenovanje samo jedne Parke, dok se ostale nazivaju sorores. Zajednička je crta i odobravanje (Andr. assensit - Sid. probat) prethodno iznesene tvrdnje.

STRUKTURA ANDREISOVA EPITALAMIJA

U Stacijevu epitalamiju (Silv. I,2) D. Vessey otkriva brižljivo zamišljenu i uravnoteženu strukturu:

"it can be seen as built on the 'ring pattern' with a central 'panel' itself arranged in careful sequence."¹⁹

Središnji etiološki mit uokviruju po dvije zrcalno simetrične cjeline: dolazak bogova (1-23), Stelina sreća (24-50) - Stelina sreća (201-218), bogovi i ljudi na svadbi (219-246). Podudarnost nije samo tematska:

"Fifty lines are allowed for the introduction to central myth, which itself occupies one hundred and fifty verses (151-200); the closing sections which balance the intro-

duction have forty-six lines. There is a close mathematical relationship"²⁰

Klaudijanov je epitalamij (10) linearna pripovijest, koja, nakon alegorijskog uvoda (9), počinje in medias res, patnjama cara Honorija, i korak po korak prati Venerino razrješavanje problema.

Postoje sličnosti u strukturi Stacijeva i Andreisova epitalamija. Andreisov uvod slijedi opis putovanja kneginjine povorke (24-55), ponovljen u 384-415. Između je invokacijom uvedena flashback-etilogija (56-383).

Odjeljci 24-55 i 384-415 simetrični su i po unutarnjoj organizaciji: počinju ljudskim/božanskim aktivnostima (24-40 : 384-402), nastavljaju se zanosom prirode (41-50 : 403-409), a zaključuju povijesnim usporedbama (51-55 : 409-415): jednom s Hanibalom, drugi put s Kleopatrom.

Dvije simetrične cjeline nalazimo i u etiologiji. Prva je posvećena ljubavi mladoženje (61-212), druga ljubavi mlade (213-383). Obje, premda opsegom nejednake, slične organizacijom motiva i scena. Počinju Venerinim putovanjem (61-70, na Cipar; 213-237, u Francusku) da bi završile ljubavnim žarom (kralja Vladislava 139-212; kneginje Anne 366-383). Središte obaju cjelina čine Venerine suasoriae (71-103 Amoru; 304-365 kneginji) kojima se hvali mladoženje. Suasoriae su u nekoj vrsti hijazma sa dva ekskursa: opisom ugarskih četa 104-138 i opisom kreževske palače, ekfrazom, i opisom nevjestine ljepote 238-303. Zrcalna simetrija suasorija istaknuta je zaključcima od po tri stiha, gdje Venera svoju argumentaciju potkrepljuje djelima: daje Amoru njegovu opremu (101-103), pojasom začara kneginju (363-365).

Struktura Andreisova epitalamija može se prikazati ovako:

	u v o d	1-23	
	A: povorka	24-55	
	invokacije	56-60	
B	a: Venerino putovanje	61-70	e t i o l o g i j a 56-383
	b: suasoria	71-103	
	c: katalog vojske	104-138	
	d: ljubavni žar	139-212	
B	a: Venerino putovanje	213-237	
	e: palača, nevjesta	238-303	
	b: suasoria	304-365	
	d: ljubavni žar	366-383	
	A: povorka	384-415	
	uvod u svatovac	416-421	
	svatovac	421-446	
	z a k l j u č a k	447-451	

Centralni dio čini na Stacijev način uokvirena etiologija, gdje je pripovijedanje linearno kao kod Klaudijana, ali iznosi povijest svadbe ab ovo, što omogućuje specifičnu organizaciju. Alegorijski uvod i poseban svatovac na kraju postupci su kojima i Klaudijan otvara i zatvara svoj epitalamij. Zaključak nakon svatovca srećemo, kao što smo vidjeli, kod Sidonija (15).

USPOREDBE

Mitska exempla obično su izražajno sredstvo većine književnih žanrova antike i humanizma. No građu za svoje usporedbe Andreis ne nalazi samo u mitu, već i u antičkoj povijesti.

Lijepo vrijeme koje prati kneginjin put kroz Italiju opreka je "nasilnom proljeću" Hanibalove prelaza Alpi (Andr. 51-55). Anegdota o uništavanju stijena vatrom i octom poznata je iz Livija (XXI, 37, 2).

Nevjestin se duh proglašava ravnim duhu Tomirije (Andr. 281-283), kraljice Masageta koja se ratnim pohodom osvetila Kiru za ubojstvo svog sina. O tome govori Herodot. (I, 204) i, među ostalima, Sidonije (9, 34-36).

Pobjeda Vladislavova djeda Jagjela nad križarima nadvisuje slavne pobjede iz rimske povijesti - Hanibalovu kod Kane, Scipionovu kod Zame, Marijeve trijumfe nad Kimbrima, Teutoncima i Jugurtom (Andr. 333-336).

Konačno, baš kao kneginja Anna u susret mužu bila je izišla i Kleopatra (Andr. 409-415). Kleopatrin doček Cezara opisuje, na primjer, Lukan (Phars. X, 1010 sq.).

Ni u jednom od ostalih epitelamija - kako antičkih, tako i humanističkih - koje sam proučavao nema usporedbi iz antičke povijesti. Obzirom na učenost kojoj teži i koju pokazuje, ove je usporedbe Andreis mogao bez većeg napora nadomjestiti mitovima, kao što talijanski humanist Altilio u svom epitelamiju uspoređuje plovidbu Izabele Aragonske s Tetidinim putem mužu i Venerinom vožnjom u školjci (carm. I, 213 sq.). Povrh toga, Andreisov se izbor usporedbi ne doima uvijek nejsretnijim. Krvava osveta Tomirije kao mjerilo za snagu duha nevjestice, koja pritom još niti nema djece? Kleopatra, premda pojam bo-

gatstva i raskoši, u antičkoj književnosti (spomenimo samo Horacija) nije prikazana u naročito povoljnom svjetlu - u svakom slučaju nije faustum omen za budućnost mladenaca. Upravo ova neprikladnost ukazuje na moguću interpretaciju Andreisova književnog postupka. Usporedbe nisu bitne zbog svog sadržaja, već po onome na što ukazuju: zbog svog literarnog porijekla. Znak su da se Andreisova pjesma ne zasniva na najzastupljenom magazinu prikladnih mitskih aluzija, već na antičkoj književnoj tradiciji. Po renesansnom se idealu pjesma povezuje sa duhom Starih.

ANDREIS I SUVREMENI HUMANISTIČKI EPITALAMIJI

M. G. Morrison kaže:

"By the end of the fifteenth century the Italians were writing Latin epithalamia in the manner of the Ancients with considerable assurance and sophistication. They **usually** adopt the framework of a chosen model (...) and some authors add elements of their own invention or adapt the conventions to the circumstances of contemporary reality..."²¹

Takvim prilagođavanjima nastaju trendovi koje američki istraživač epitalamija, Virginia Tufte, ovako određuje:

"increased emphasis on political, topographical, and historical description and narrative, as in Ariosto and Buchanan; concentration on erotic description of conjugal union, as in Pontanus and Secundus; and use of the

epithalamium as vehicle for philosophy, social commentary, and moral instruction, as in Erasmus."²²

Andreisov epitalamij objavljen je 1502. Prema meni poznatim podacima, u to su vrijeme epitalamije pisali ovi talijanski humanisti:

Francesco Filelfo (1398-1481)

Gabriele Altilio (1436-1501)

Giovanni Gioviano Pontano (1429-1503)

Flaminio stariji (c. 1464-1536)

Lodovico Ariosto (1474-1533)

Filelfovi su epitalamiji svadbeni govori s kršćanskom argumentacijom.

Heksametarska pjesma Napolitanca Altilija slavi vjenčanje princeze Izabele Aragonske i milanskog kneza Gian Galeaza Sforze u prosincu 1488. Situacija je donekle slična Andreisovoj: princeza se ukrcava na brod da bi otplovila na sjever Italije, gdje čeka mladoženja. Altilijeva je obrada lirska. Kratki uvod slijedi pjesma Nimfi iz okolice Nepulja, protkana učenim aluzijama. Upotrebom refrena, u kojem se zaziva Himen, i glavnim motivima djelo imitira Teokritovu 18. idilu. Prilagođavajući se okolnostima Altilio miješa žanrove, spaja epitalamij i propemptikon. Zbog "morske" tematike (plovidba) stihovi 242-247 donose katalog Nereida Tirenskog mora. Za razliku od Andreisa, Altilio se ograničava na nabranje 14 imena poznatih iz Homera i Hezioda.

Najplodniji autor epitalamija s kraja XV st. Altilijev je sugrađanin i prijatelj Pontano. Među njegovim posthumno (1505. i 1507.) tiskanim pjesmama nalazi se šest epitalamija. Pet ih je u elegijskom metru, jedna u hendekasilabima. Dvije su (De amore coniugali lib. I, 2 i 3) posvećene vjenčanju autora i

Adriane Sassone, 1461; po jedna (De amore coniugali lib. III, 3 i 4) udajama Pontanovih kćeri Aurelije (1484.) i Eugenije (1490.); Pompa septima ne odnosi se, pak, ni na koje stvarno vjenčanje i čini dio veće ekloge. Pjesma u hendekasilabima, De nuptiis Ioannis Brancati et Maritellae (Hendecasyllaborum lib. I, 18) nastala je, kao i ostatak zbirke Hendecasyllabi, između 1493. i 1495.

Osim Pompa septima, varijacije Vergilijeve 4. ekloge, svi su Pontanovi epitalamiji upadljivo intimnog karaktera. Stilski pjesme - kako primjećuje M. G. Morrison - "mnogo duguju" Kattulu c. 61 i 62. Obilno se rabe retoričke figure (paralelizam, poliptoton...), na različitim se mjestima ponavljaju iste fraze, neprestano se vraćaju isti motivi: klicanje Himeneju, vještine kojima Amor uči neiskusne ljubavnike, usporedbe s isprepletenim granama bršljena, sa zaljubljenim golubovima, ljubav kao "rixae paxque simul". S ovom posljednjom sintagmom povezan prikaz ljubavi kao ratovanja (ovlaš nebačen u De am. I, 3) okosnica je Hendecasyll. I, 18. Tema je, dakle, istovjetna temi Andreisova "epitalamija u užem smislu". Međutim, gdje Andreis ističe ratne slike i kontraste, npr. 427-429:

... iam dextera telum
excutere assueta hostilem rubere cruore
mitior incipiet teretes tractare popillas

Pontano daje prednost vojnim terminima: "signum cane", "arma totis expedias castris", "telum cominus hinc et inde vibrans" (Hend. I, 18 32-34).

Epitalamij Flaminija starijeg nisam, nažalost, imao na raspolaganju. V. Tufte opisuje ga kao "almost a cento, a rearrangement of the phrases of Statius"²³.

Ariostov epitalamij iz 1502, u slavu vjenčanja Lucrezije Bor-

gia i Alfonsa d'Este, elegantno je i simetrično komponirano heksametersko djelo po uzoru na Katulovu 62. pjesmu. Takmiče se zbor rimskih mladića, koji oplakuje propast Rima i gubitak njegova posljednjeg uresa, lijepe i vrle Lucrezije, i zbor mladića Ferrare, koji - nasuprot Rimljanima - slavi procvat svog grada okrunjen dolaskom nevjeste. Motiv napretka Ferrare, osnov cijele pjesme, odraz je suvremene stvarnosti: u XV stoljeću, pod vlašću porodice d'Este, grad se zaista izuzetno razvija. Slobodnije erotske aluzije kakvima obiluje Pontano posve su odsutne iz Anostove pjesme.

Do pojave Andreisova epitalamija humanisti su od raspoloživih klasičnih uzora iskoristili Teokrita, Katula 61 i 62, te Stacije. Svi su epitalamiji - izuzevši djelo Flaminija starijeg - lirski. Epski amalgam Stacijeve i Klaudijanovog epitalamija s jakom vanjskom referencijom predstavlja 1502. daljnji eksperiment i istraživanje mogućnosti nedavno oživjelog žanra. Izvan Italije, najstariji do sada poznati klasično nadahnuti epitalamij djelo je Remaclea d'Ardenne ("Arduenna"), Belgijanca. Elegijsko Carmen nuptiale, izdato 1513. u Parizu u zbirci Amores, nije namijenjeno određenoj svadbi. Pjesnik kontaminira Katula 61 i 62.

U kasnijem XVI st. epitalamij će doživjeti izuzetnu popularnost. Žanrom će se baviti njemački, talijanski, francuski, nizozemski, škotski, belgijski, mađarski i danski latinisti. Od značajnih autora spomenimo Erazma (Epithalamium Petri Aegidii, 1514 - druga verzija 1517/18), Nizozemca Johannes Secundusa (živio 1511-1536), Škota Georgea Buchanana (Francisci Valesii et Mariae Stuartae, Regum Franciae et Scotiae, Epithalamium, 1588). Buchanan spaja teme Stacija i Katula, posvećujući uz to otprilike trećinu epitalamija povijesti Škotske i kraljev-

skim precima nevjeste.

POVIJESNE ALUZIJE U ANDREISOVU EPITALAMIJU

Čvrstu vezu Andreisove pjesme s povijesnom i političkom stvarnošću osiguravaju brojne referencije na suvremene okolnosti. Najnaglašeniji je motiv borbe s Turcima, svaki put spomenut uz ličnost kralja Vladislava.

Od 1453. i pada Carigrada do 1566. moć je Otomanskog carstva na vrhuncu. Pod Mahometom II (1451-81) i njegovim sinom Bajazidom II (1481-1512) Turska postaje najjača sila u Evropi i na Sredozemlju. Njena flota kontrolira najveći dio mediteranskih obala, pod turskom su vlašću Balkan, Grčka, dunavske provincije, Transilvanija, istočna Ugarska, Krim. Turci se učvršćuju u južnoj Italiji i Otrantu 1480. U bici kod Lepanta 1499. Turska, porazivši Veneciju, odnosi prvu veliku pomorsku pobjedu. Bosna i Albanija pale su 1463, Otomanskom carstvu pripojena je 1496. Hercegovina.

Bajazid II, na vlasti dok je Andreis pisao svoj epitalamij, nije u Evropi imao većih ambicija. Prema Britannici, "his wars were of the nature of raids on the Dalmatian coast, and into Croatia, Hungary, Moldavia and Poland"; 1492. turska vojska prodrla je do Ljubljane i Celja. Iz Štajerske ju je car Maksimilijan istjerao tek 1494. Ugarska ratuje protiv Bajazida 1492-1495.

Oko 1500. od Turaka su najviše i najizravnije ugrožene zemlje istočne Evrope. Opsesivno inzistirajući na temi "Othrysia pro-

cella" i "perfida Thrace", Andreis govori kao ugarski podanik, možda čak i uže - kao Dalmatinac rodom. Povijest ne bilježi naročite vojne uspjehe Vladislava II, kog moderni povjesničari opisuju kao "jednog od najnesposobnijih vladara Ugarske i Češke"²⁴, ali za područje na samoj granici s Otomanskim carstvom svaki je pohod, ma koliko neznatan, od životne važnosti.

Turcima Andreis daje imena u antici povezana s Teselijom, Trakčijom, Sarmatima i Skitima: Othrysia procella, Sithonia turma, Paeones, Thraces, Sarmata velox, Schythae, Getes, mixtus Sarmata Daco, Geloni, perfida Thrace. Velik dio ovih imena susrećemo - dakako u izvornom značenju - i u Stacijevu i Klaudivianovu epitalamiju.

Istok kao područje turske vladavine daje posebnu dimenziju izboru i formulaciji mitoloških egzempla. Uz alegorijski smisao Andreisovih st. 12-15 iz opisa svadbe Peleja i Tetide, gdje je Troja perfida kao perfida Thrace iz st. 436, u istom svjetlu se ukazuje i usporedba s Bakhom (35-38):

non aliter quondam Graias hilaraverat urbes
clamor ovans, domitis quum iam remearet ab Indis
Liber et Eoas patriis imponeret aris
exuvias...

Mnogi detalji koji na prvi pogled djeluju kao puki retorički ukras počivaju kod Andreisa na povijesnoj osnovi. Venerino isticanje čednosti kralja Vladislava (94 sq.):

Pannonii pete regna Iovis, qui coniugis expers
contemnit mea regna...

potvrđeno je opisom kralja koji daje venecijanski govornik Sebastiano Giustinian 1503: "Il Re... è devoto e religioso, e si dice numquam habuit concubitum cum muliere"²⁵. Dodatni raz-

log za isticanje kraljeve čednosti otkriva nam pozadina pjesnikovog umirivanja iznenadno zabrinute kneginje (380-383):

spesque timorque instat: "Quae dis donaria vovit
quaeve tulit?" - Sed pone metum, tam regia coniunx,
Parrhasii tu sola Iovis visura cubile es.

Vladislav II, kralj Češke, izabran je 1490. za kralja Ugarske na osnovu braka ugovorenog između njega i kraljice Beatrice, udove Matije Korvina. Brak je, međutim, bio isključivo formalne naravi i kasnije ga je poništio papa Aleksandar VI²⁶.

Stihovima 386-391:

... lateri comes haeret euntis
Rex regum: non ille truces ad bella Rutenos
ducit et Alpino populari milite campos
cogitat Ausonios, sed pacis plena verendae
maiestas; saevi non horrida classica Martis
triste minaxque fremunt...

Andreis aludira na francusko-talijanske ratove iz nedavne prošlosti. Louis XII, nazvan ovdje "Rex regum" i spomenut metonimijski umjesto francuskih vojnika u kneginjinoj pratnji, osvojio je 1499. Milano da bi njime vladao do 1513. Njegov prethodnik na francuskom tronu, Charles VIII, ratovao je protiv talijanskih gradova 1494-1495, kada mu se morala suprotstaviti Sveta liga, vojni savez pape, Maksimilijana I, Milana, Venecije i Španjolske.

Djed kralja Vladislava II bio je poljski kralj Jagiello, osnivač dinastije Jagjelona, koji je potukao njemački Križarski red u slavnoj bici kod Tannenberga 1410. Ovu pobjedu ističe Andreis u pohvali kraljeve loze (330-333):

atque Polemonios reges succensaue sceptrā
per gentis seriem? quis aviti praelia belli

nessit et extremo prostratos Marte Sicambros

Nijemci se imenuju etnonimom svojih u antici poznatih predaka. Sikambri su germansko pleme, u Cezarovo doba nastanjeno istočno od donje Rajne. Kao i u slučaju Turaka, Dalmatinaca (st. 133), Talijane (32 i passim), Francuze (zvanih po raznim galskim plemenima: Morini 231, Lingones 385, Ruteni 387) i Španjolaca (388), Andreis se pjesnički koristi antičkim imenima za suvremene narode. To je uobičajen postupak renesansnog uljepšavanja.

Latinizirajući suvremene etnonime i toponime Andreis je poprilično slobodan. Za Santo Oceanus, kako u st. 386 naziva Biskajski zaljev, običnija je varijanta Santonicus oceanus. Među nazivima Poljske nalazimo Polemia, Polenorum regnum, Polonus - ali Andreis kuje sintagme Polemonii proceres (134), Polemonii reges (330), neometan činjenicom da je Polemonium, Polemoniensis neolatinški toponim za turski grad Bolaman. Toponimi otkrivaju i pjesnikovu sveprisutnu ambiciju da bude poeta doctus, omogućujući ujedno da procijenimo u koliko se obrazovanim krugovima Andreis kretao.

Venera posjećuje "Romani moenia Planci, qua celeres Arar et Rhodanus sua flumina miscent" (238 sq). Da bi u ovoj antonomaziji prepoznao grad Lyon (Lugdunum), čitalac mora biti upoznat sa, recimo, Senekinim 91. pismom Luciliju, gdje se o Lugdunumu izvještava:

"Nam huic coloniae ab origine sua centesimus annus est, aetas ne homini quidem extrema. A Planco deducta in hanc frequentiam loci opportunitate convaluit..."²⁷

Gradu je status kolonije pribavio 43. p.n.e. L. Munatius Plancus, vojskovođa i lik značajan u građanskom ratu.

Druga je mogućnost da čitalac Andreisova epitalamija posjedu-

je toliko znanje iz geografije i njenog antičkog nazivlja da prepozna rijeke Arar i Rhodanus, kao i da zna koji se grad nalazi na njihovom spoju. Traži se, dakle, ili temeljito poznavanje Seneke, ili temeljito poznavanje latinskog zemljopisa. Druga je igra imenima već slična rebusu. Iz konteksta proizlazi da su Parrhasius Ister (st. 26), Parrhasius cardo (132), Parrhasius mundus (342) i Parrhasius Iuppiter (382) pojmovi vezani uz Panoniju. Ali po kojem osnovu? Pridjev Parrhasius ima klasično značenje "koji je povezan s arkadskim predjelom na granici s Mesenijom, preneseno - arkadski". U Arkadiji se nalazi planina Likaon (Λύκαον ὄρος), posvećena Panu. Zove li se Panonija po ovom božanstvu, Parrhasius može značiti Pannonijs, naime "panski". Pučko-etimološka, ali učena dosjetka²⁸.

ZAKLJUČAK

Epithalamium... Mateja Andreisa iz 1502. rani je primjer humanističkog epskog epitalamija. Talijanski latinisti, čijem kulturnom krugu Andreis i školovanjem i vezama s Venecijom pripada, u to vrijeme preferiraju lirske epitalamije u duhu Katule ili Teokrita. U drugim se zemljama epitalamiji još ne pišu.

Među rimskim autorima epitalamija Andreisovi su primarni uzori Stacije (Silv. I, 2) i Klaudijan (Carm. 9, 10, Carm. min. 1e). Sekundarni su Katul (64) i Sidonije (Carm. 15).

Epitalamije, i rimsku književnost uopće, kao izvor koristi Andreis na tri razine:

leksički - preuzimajući vlastita imena da bi ih smjestio u drugačiji kontekst, često ih prilagođavajući suvremenim prilikama

sintagmatski - aludirajući na više ili manje poznata mjesta kako iz epitalamija, tako i iz ostalih antičkih književnih djela. Parafrazira tako da su citati istovremeno prepoznatljiviji i originalno obrađeni

strukturalno - spaja uokvirenu Stacijevu strukturu s Klaudijanovim uvodom, završetkom i načinom razvoja radnje u etiologiji. Ne slijedi u detalje Stacijevu minucioznu zrcalnu konstrukciju; Andreisova je kompozicija jednostavnija, zasnovana na paralelizmima.

Epithalamium... je napisan za konkretnu i ponešto osobenu prigodu, ne za samu svadbu nego za svečanost dočeka nevjeste u Veneciji, na jednoj od stanica njenog puta mladoženji. Pisac inzistira na čvrstoj vezi pjesme sa stvarnošću, česte su referencije i aluzije na aktualne povijesne i političke okolnosti. Ova težnja rezultira i nekim temama neuobičajenim u epitalamiju kao žanru (ekskurs s opisom vojske).

Drugi je Andreisov cilj da napiše učeno djelo. Samim brojem antičkih imena pjesma upadljivo nadmašuje ostale epitalamije s kraja XV st. Andreisovi stilski postupci kreću se od antonazije, preko nadijevanja antičkih naziva suvremenim narodima, do igre riječima s mitološkom pozadinom.

Andreisova je poetika poetika imitacije, shvaćena u antičkom smislu. Imitatio je častan i zakonit način umjetničkog stvaranja: preuzimanjem iz tuđih djela upućuju se komplimenti kako prethodnicima i uzorima, tako i publici koja je toliko obrazovana da razumije aluzije i prepozna citate. Ispituju se granice žanra, ne bahato i spektakularno, kako je običaj na-

šeg doba, već smjerno. Humanisti, sa zanosom dječje igre, iskušavaju kako ruho Starih pristaje tijelima njihovog vremena.

B i l j e š k e

- 1) Antički običaj krunjenja pjesnika oživljen je u Italiji početkom XIV st. kao svečano obilježje duhovno-kulturnog nasljedovanja Grčke i Rima. Uz (lovorov) vijenac i ponekad dodatne insignije, dobitnik bi stjecao ovlaštenje koristiti se naslovom poeta laureatus i poučavati retoriku i poetiku na visokim školama. Priznanje je u početku uživalo velik ugled; kasnije je, dodjeljivano trećerazrednim pjesnicima od strane širokogrudnih vladara, izgubilo na važnosti. Krajem XV stoljeća običaj prihvaćaju u Njemačkoj, krajem XVI u Engleskoj.
- 2) BANFI, str. 24
- 3) REITZENSTEIN, str. 98
- 4) Isto, str. 100
- 5) Na isti se način na Katula nadovezuje i Vergilije u 4. eklogi (15 sq.): Ille deum vitam accipiet divisque videbit
permixtos heroas et ipse videbitur illis
- 6) klasična je latinska rekcija propinquare alicui...
- 7) VESSEY, str. 185
- 8) BANFI, 23: "Fatta la scelta, Uladislao II invio in Francia gli ambasciatori, Niccolò Bacakai vescovo di Nyitra ed il consigliere reale Stefano Thelegdi, i quali conclusero il contratto di matrimonio a Blois il 23. marzo 1502."
- 9) TUFTE, str. 66
- 10) motiv slikama ukrašenog trijema poznat je iz Eneide (I, 418-493).
- 11) pojas kao spremnik ljubavnih Venerinih čari opisuje Homer

BIBLIOGRAFIJA

T e k s t o v i

Matthaeus ANDRONICUS Tragurinus, Epithalamium in nuptias Vladislai Pannoniarum ac Boemiae regis et Annae Candaliae reginae, ed. Ladislaus Juhász, Leipzig/Karcag 1933

antički

Anthologia Latina, ed. Riese, Leipzig 1869

Ausonii opuscula, ed. Peiper, Leipzig 1886

Catulli carmina, prir. i prev. D. Škiljan, Zagreb 1987

Claudius Claudianus, Carmina, ed. J. B. Hall, Leipzig 1985

Claudien, Oeuvres complètes, par V. Crépin, Paris (bez god.)

Dracontii Carmina minora, ed. de Duhn, Leipzig 1873

Magni Felicis Ennodii Opera omnia, rec. Hartel, Beč 1882

Sidonius, Poems and Letters, by W. B. Anderson, London + Cambridge, Mass. 1963

P. Papini Stati Silvae, rec. Marastoni, Leipzig 1970

humanistički

Gabriele ALTILIO, Poesie, a cura di G. Lamattina, Salerno 1978

Ludovici AREOSTI Carm. lib. II (u: Io. Baptistae Pignae carminum lib. quattuor...), Venecija 1553

Giovanni Gioviano PONTANO, Poesie Latine, Scelta, a cura di L. Monti Sabia, Torino 1977

Ioannis Ioviani PONTANI, Hendecasyllaborum libri, ed. L. Monti Sabia, Portici 1978

Z n a n s t v e n i r a d o v i

BANFI, Florio, Matteo Andreis da Trau per le nozze di Vladis-

- lao il re d'Ungheria con la regina Anna di Foix (1502),
 Archivio storico per la Dalmazia, Roma, 13 (1938) XXV/
 145, str. 19-33
- GRAESSE-BENEDICT-PLECHL, *Orbis Latinus*, Braunschweig 1972
 Hrvatski biografski leksikon, Zagreb 1983
 Lexikon der Renaissance, Leipzig 1989
- MANGELSDORFF, E. A, *Das lyrische Hochzeitsgedicht bei den
 Griechen und Römern*, Hamburg 1913
- MORRISON, Mary G, *Some Early Humanist Epithalamia*, *Acta con-
 ventus neo-Latini Amstelodamensis*, München 1979
 (str. 794-802)
- NEWMYER, Stephen Thomas, *The Silvae of Statius: Structure and
 Theme*, Leiden 1989
- PAVLOVSKIS, Zoja, *Statius and the Late Latin Epithalamia*,
Classical Philology 60 (str. 164-177)
- REITZENSTEIN, R, *Die Hochzeit des Peleus und der Thetis*
Hermes XXV (str. 73-105)
- TUFTE, Virginia, *The Poetry of Marriage: The Epithelamium in
 Europe and Its Development in England*, Los Angeles 1970
- VESSEY, David, *Aspects of Statius' Epithalamion*, *Mnemosyne*,
 IV s. 25/1972 (str. 172-187)

(Il. 14, 214 sqq).

- 12) BANFI, str. 24
- 13) VESSEY, str. 177
- 14) v. MANGELSFORFF, str. 8
- 15) Varon, kako ga citira MANGELSDORFF, str. 8 (Men. rel, ed. Bücheler - Her. Agatho 5).
- 16) kao u st. 12 sq: accenditque magis, quae refugit, Venus.
Quod flenti tuleris plus sapit osculum.
- 17) Hyble je planina na istoku Sicilije.
- 18) termin koji MANGELSDORFF, str. 20, preuzima od Wernsdorffa.
- 19) VESSEY, str. 186
- 20) isto, str. 186
- 21) MORRISON, str. 794
- 22) TUFTE, str. 87/88
- 23) isto, str. 89
- 24) BANFI, str. 20.
- 25) isto, str. 20
- 26) isto, str. 20, 22
- 27) Na ovo mi je mjesto ljubazno ukazao prof. Darko Novaković.
- 28) Παρθέλιος kao pjesnički epitet Pana koristi Non, Dion. 23, 151 i 32, 277